

LÁTÓSZÖG

RAKOVSZKY ZSUZSA
A Hold a hetedik házban

Magvető Kiadó
Budapest, 2009

Rózsássy Barbara

A KATARZIS GYERTYAFÉNYE

Kezemben egy recenziós példány – Rakovszky Zsuzsa: *A Hold a hetedik házban* –, szép, igényes kivitelű könyv, a borító olyasmit sugall (egy balkon részlete, nem tudni, hova nyílik, csupán a kilátás tejfehér szeletét látjuk, a párnázott foteleket, amelyekbe behuppanva szemünk a távolon nyugodhat, zöldes fények játszanak, a falról vakolat hámlik), mintha mindent a múlt, a mulandó zárna magába. A könyv lapjain ez a múlt – legyen akár régmúlt, akár a tegnapi – a mindent befolyásoló erő. A gyerekkor, a kamaszkor csalódásai, a beteljesületlen vágyak végleg megpecsételik a holnapot, a szereplők nem tudnak mássá válni, mint amik egyszer voltak, mindig önnön sorstragédiájukhoz térnek vissza. Olyan történetek világába kalauzol a szerző, ahol ez a változtathatatlan tár fel kisebb-nagyobb személyes veszteségeket. Hétköznapi emberek hétköznapi történetei ezek.

Tudom, a könyvről kellene írnom, a novellákról, hogy miért szerettem meg őket vagy miért nem tudtam megszeretni. Próbálok mérlegre tenni önmagamban az olvasottakat, de első nekifutásra mintha valahogy nem lenne súlyuk. Olyan különös, hiszen a történetek többsége nem bonyolult, nem kesze-kusza, a cselekményük jól érthető, a motivációk finoman rajzolódnak ki, nincs bennük semmi dikció, erőltettség, de „sztori-kényszer” sem. Mégis, ahogy olvasom egyik írást a másik után, mintha hiányozna valami, mintha maradna bennem egy – katarzis által betöltetlen – űr... A karakterek nem egyformán élesek, egyszerűségükkel, esendőségükkel próbálnak meg közel férközni hozzánk, akarják elhíttetni létüket. Végig az az érzésem: az író akarja, hogy bennük magunkra ismerjünk, hogy felfedezzük: igen, valóban, velem is mindig így történik, én is épp ebben a cipőben járok. Mintha ez lenne a módja a felemelésnek, mintha ennek kellene megszűlnie bennünk a katarzist. Eszembe jut Rakovszky Zsuzsa egy régi verse, fellapozom, az utolsó néhány sora így hangzik: „A hálóból, mely magunk vagyunk, nincs / kibonyolódni mód, nincsen kiút, nincs / megoldás: sem bogát megoldva, sem / széjjelzilálva, sem csomóba rántva, / vagy eltűnve önnön résein át a / világ vizeiben.” (*Többé már...*) Vajon a vers letisztult soraitól mi vezet a prózáig? Addig a prózáig, amely e soroknál nem akar többet mondani, ugyanazt csupán, más, talán kevésbé tiszta hangon. Keresem az okát, mert talán most még úgy hiszem, megfejtésével kulcsot kapok e könyvhöz, s a mérleg nyelve egyik vagy másik oldalra billenhet majd.

*

A legtöbb költő életében egyszer elérkezik a pillanat, amikor a vers határait szűknek érzi, és a próza szélesnek álmodott területe felé irányítja lépteit. A maximális(nak remélt) kiteljesedés mézesmadzagjának ki állna ellent, ha a kényszer belülről emészt? Ám e költői prózákat olvasva olykor felmerül a befogadóban a kérdés: a vágyott kiteljesedés, újrafogalmazása mindennek, ami versben elmondott, nem önámítás csupán? Hiszen mi nyújthat nagyobb szabadságot, mint a költészet: ez a minden kísérletünk ellenére körül nem határolható föld, ahol bármi megtörténhet, ami máshol, más világokban lehetetlen. S van-e mód, esély a rátalálás örömére, frissen szerzett tapasztalatainkkal önmagunk újrafelfedezésére, vagy csupán egyazon gyűrű belsejébe karcolt erezetten futjuk újabb és újabb köreinket, hogy végül kiindulási pontunkra érkezzünk vissza?

Ha az (egyébként egyre szűkülő) befogadói oldal felől közelítünk az íráshoz, az irodalomhoz, nyilvánvalóan be kell látnunk azt is, hogy e kényszer (a prózához fordulás szükséglete) nem feltétlenül csupán belülről fakad. A mai olvasó – bármilyen ridegen hangzik is – a könyvet többnyire pusztá tárgyként kezeli, a szórakozás, a kikapcsolódás eszközeként, s ebben a közegben, amelyben mindinkább távolodunk minden úttól, ami „lélektől lélekgig” elvezethet, a vers egyre kevésbé kaphat szót. Ha még valami hangossá válhat, figyelmet kelthet, jelenlétével kiállhat az irodalom létjogosultsága mellett (létjogosultsága, mert művészetéről mint létfeltételről ma már szemünket becsukva, fülünket befogva könnyelműen nem beszélünk), az bizonyára a próza.

Persze néhányunkban felmerülhet a kérdés, vajon a költő, a költői gondolkodásmód, még közönségesebben: a költői nyelvezet nyújthat-e valamiféle többletet a prózának, nyithat-e újabb dimenziót a regény, a novella lapjain? Annak ellenére, hogy tisztában vagyok azzal, manapság a „magasirodalomban” a száraz, csonkra csupált írásmód dívik, s a szikkadt-száradt fákat hajlamosak vagyunk jobban kedvelni, mint a rügyeit bontót, leszögezem, hogy véleményem szerint a válasz: igen. Ugyan miért kellene elvennünk valamiből, ha adhatunk is hozzá?

És végül még egy szempont, amelyet itt elkerülhetetlenül figyelembe kell vennünk: a költő esetleges női mivoltát. Akárhogyan szépíteném magamban a dolgot, ez a harmadik kényszerítő erő, amivel számolnunk szükséges. Félreértés ne essék, nem arra szeretnék következtetni, hogy a költőnő rendelkezik valami plusszal, olyanféle érzékenységgel, amivel férfitársai kevésbé vagy egyáltalán nem, s ez önmagában is képes lehet gazdagítani a világot. (A kérdés egyébiránt nem lényegtelen, de tárgyalását jobban szeretném a másik nem *elfogulatlan* képviselőire bízni.) S hadd bocsássam előre, a legújabb kori feminista mozgalmak zászlóvivőjének szerepében sem kívánok tetszelegni. Csupán arra utalnék, hogy egy nőnek, aki tollat ragad, még mindig szembe kell néznie bizonyos nehézségekkel, ha mással nem, „szerencsés esetben” csupán önmagával, amikor örökös teljesítménykényszerében újra és újra rádöbben, a szeretetért, megbecsülésért vagy az elfogadás kivívásáért nem elég ugyanolyan jónak lenni: felül kell múlni „férfigarátait”. Persze záporozhatnának felém az efféle kérdések: akkor vajon, ha azon tanakodunk, ki volt a 20. század legnagyobb magyar költője, miért nem jut egyikünknek sem eszébe például Nemes Nagy Ágnes? Miért, hogy én József Attilát mondom, te

Adyt, mások Babitsot vagy Kosztolányit? Úgy vélem, azért, mert nem is volt az, *még* nem lehetett, de alapjaiban változtatta meg korábbi benyomásainkat, kiforratlan véleményünket a női irodalomról, miközben képes volt a nagyok közé emelkedni. Ám ne higgyük, hogy a halála óta eltelt két évtizedben, s korábban, még Nemes Nagy életében a pályájuk elején járó fiatal költőnőtársak mozdulatlanságba dermedten álltak a világban. Jelenlétüket *cselekvőként* éreztették. Persze még nem tudhatjuk, hogy a 21. századra visszatekintve férfi vagy női arcok merülnek-e föl a mélyből. De abban biztosak lehetünk: ez már – ami a női, vagyis a *nők által írt* irodalmat illeti – nem minőségi kérdés. A legbántóbb – mert belülről jövő, évszázadok során betáplált – kétségek hangjainak elhallgattatása pedig a férfiak dolga. Szép, nobilishez illő feladat, amit az tűzzön ki maga elé, aki a Nemes Nagy Ágnes-i sorokban – „erkölcs és rémület között / egyszerre fényben s vaksötétben” (*Mesterségemhez*) – felismerni véli nemcsak a belső fogság szorongattatását, hanem az erőt is, amely belőle építkezik.

*

Rövidnek szánt kitérőm talán túl hosszúvá nyúlt ahhoz, hogy akik az olvasásban (küszködve, fölháborodva, esetleg velem egyetértve) idáig eljutottak, ne várják valamiképp a gondolatmenet folytatását, s ne kérdezzék: hogyan tartozik mindez a témához? A magyarázat egyszerű: úgy vélem, a fent felsorolt mozzanatok Rakovszky Zsuzsa esetében többé-kevésbé mind szerepet játszanak a próza felé fordulásban. A szerző pályáját költőként kezdte az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején, ekkoriban jelentkezett ugyanis első verseskötetével, a *Jóslatok és határidőkkel*, amelyet négy további verskötet követett, míg nem 2002-ben megismerhettük első regényét (*A kigyó árnyéka*). Ami az azóta eltelt évek alkotásait illeti, a súlypont egyértelműen a próza felé tolódik, *A bullócsillag éve* után (regény, 2005) most *A Hold a betedik házban* című novelláskötetét veheti kézbe az olvasó. Hadd idézzem a szerző szavait egy, a közelmúltban készült interjúból: „a nő lírában jóval kevesebb [...] hagyományos szerep van, amit akár folytatni, akár ellenpontosítani lehetne – a próza viszont, vagy legalábbis bizonyos fajtája, »átlátszóbb«, ott kevésbé érződik ez a hiány.” Vagyis akarva-akaratlanul ő maga mutat rá arra, mennyire nehéz a nőnek magának is megbecsülnie saját költészetét, az általa teremtett világot. Különös, de valamiképp az a benyomásom támadt a három prózakötetet kezembe véve, mintha – míg elér egyiktől a másikig – a köl-

tészettől egyre távolabb került volna. (Korábban már említettem, hogy a költészet prózában való gyökerezését erénynek és nem defektusnak tartom.) A három könyv közül minden bizonnyal ennek az utolsóknak van a legkevesebb köze a költészethez, mondhatni: a szó hétköznapi értelmében is egyre inkább prózaivá válik.

Hadd emeljek ki a kötetben található kilenc írás közül egyet, a *Kalkutta liegt am Gangest* (igaz, címe csupán egy hatvanas évekbeli – akkor játszódik a történet – slágert takar, s nem egzotikus célzást, utalást valami titokzatosra, mint azt elsőre sejtetheti), amely érzésem szerint a gyűjtemény legjobb darabja. Ezen a ponton a kötet azért is válik a lapról lapra haladó olvasó számára érdekessé, mert a novella egy másik, a könyv elején elhelyezett történethez kapcsolódik: újra betekintheünk a kislányból mostanra tizenhárom éves kamasszá lett Johanna mindennapjaiba.

Johannát egyedülálló édesanyja neveli, s nemcsak a lány birkózik kamaszéveinek minden nyűgével, kétségbeesésével, de az anya sem találja helyét a világban, és miközben mindketten társra vágnak, egyre inkább eltávolodnak egymástól. Amíg az anyát barátnői folytonosan „férjfogásra” unszolják, Johanna „valami sötétet és viszolyogtatót, már-már erkölcstelenet érez abban, hogy ezek az öreg nők még mindig mint lehetséges szerelmi tárgyra gondolnak önmagukra”. Kénytelen-kelletlen, amolyan „nincs mit tenni, ha már így esett” módra belebonyolódik élete első „szerelmi” kalandjába, az első, hideg-lélős csókba a szomszéd fiúval („mintha egy csigaházból előtüremkedő, izmos csiga nyomulna be a két fogsora közé: hideg és nedves”).

A történetben, melyet végig a lány szemszögéből kísérhetünk nyomon, a másutt olykor kiüresedni látszó párbeszédnek kevés helyet kapnak. (Ezek többnyire a hétköznapi fordulatokat követve egy az egyben adják értésünkre a beszélők gondolatait. Csupán egy példát idézek: „– Van egy tanárnő, aki bio-élelmiszert árul a neten, a férje meg már évek óta munkanélküli és depressziós. Állítólag egész nap le se jön a padlásról, ott ül, és számszeríjakat farag... – Számszeríjakat? – Aha, ilyen hagyományörzőknek. Aztán van egy másik nő, azok valami vállalkozók a férjével [...] Aztán van egy művészettörténész csaj, az persze nem tud a szakmájában elhelyezkedni...” stb.) Ebben a novellában sokkal nagyobb hangsúlyt kap a belső folyamatok érzékeltetése, a *valódi* dilemmák, az önmeghatározás *tényleges* problematikája, küzdelme; a külső már nem csupán a küllem leírása. Johanna belvilága éppen attól válik érzékletessé, ahogy önmagát a

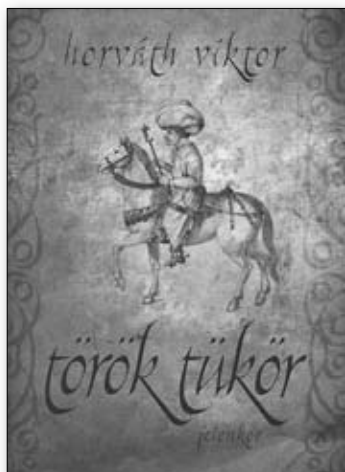
tükörben szemléli, ahogy saját „látványa megdőbbsenti: valahogy nem illik az ismerős bútorok közé, ahol a megszokott, hétköznapi élete zajlik, mintha inkább abból a másik, rejtelmes világból keveredett volna ide, amelyikben a Louvre-album istennői és jelképes nőalakjai vannak [...]. Furcsa érzés, hogy a ruhája alatt állandóan ott hordja ezt a másik világot – az viszont kínos és zavaró, hogy ezen a testen az ő megszokott hétköznapi feje ül, egy tizenhárom éves kamaszlány feje.” S ahogy felteszi magának a kérdést: „vajon bele lehet-e egyáltalán szeretni valakibe, akinek vastag a bokája? És ráadásul örökösen kioldozódik a cipőfűzője? És tornaórán képtelen megcsinálni a fejenállást...”

Még egy fontos mozzanatra hadd hívjam fel a figyelmet, amely kiemeli ezt az írást a többi közül. Már utaltam rá, hogy Rakovszky Zsuzsa prózájában egyre ritkábbnak érzem a költői pillanatokot, azokat tehát, amelyek önmagukból fakadóan (mert költőiek) képesek bennünk megszülni a katarzist – ha nem is fáklyacsóványi lánggal égetőt, de gyertyafénnyit mindenképp, éppen csak akkorát, hogy nem kell tűzcsiholó módján örökké térden görnyedve azon serénykednünk, hogy a szikra fellobbanjon. Ilyen szép, finom lángú tüzet gyújt bennünk az anya–lánya közös nyaralásán tett séta, a kilátóból való letekintés leírása: „Mintha egy árnyékkal teli hatalmas tál peremén állnának, egy hamutál peremén. A hamu alatt kanyargó utak látszanak elmosódva, földek, vasúti sínek. A túloldalon, a sötét, cikcakkos hegyek között, egy mélyedésben még ott füstölög a napkorong egy darabja, mint óriási, vörösén izzó csikk a hatalmas hamutál peremén: félig eltakarják a megpörkölődött, parázsló szélű felhők.”

*

A költőnőre – aki kivívta magának az elismerést, akinek neve hallatán az olvasókban még felrémlik valami abból, amit néhány évtizeddel ezelőtt még magabiztosan irodalomnak, művészetnek hívtak – azért van szükségünk, hogy mindnyájunk számára magasra tegye a léceket. Ez persze manapság a legritkább esetben egyenes út a popularitáshoz, és szinte bizonyos, hogy országos (s főként nemzetközi) ismertséghez nem vezethet. De egy olyan személynek, akit az utóbbi évtizedek sokszor elfogadó, „mindenre nyitott”, puhává vált kritikai szemlélete mára a női irodalom, s egyáltalán a szépirodalom ikonjává emelt, ez morális kötelessége. Nem tudom, hányféle út vezet az üdvözüléshez, az azonban biztos, hogy vannak bejáratott utak, s azt remélem, az

egyik ilyen a költészeté. Ám nincs vétkesebb annál, mint aki egyszer rálépett az ösvényre, s kalandra vágyó kedve erősebb lévén, elhagyta azt. Az adomány kincs, de élni kell vele, mert mindenkitől ezt várjuk, nemhogy azoktól, akiket az új évezred követendő példaként állít elénk.

HORVÁTH VIKTOR
Török tükör

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2009

Uggy Szabina

FELNŐTTMESE

*Mi az? Ha megvesszük, regény. Ha olvassuk, mese.
Ha értelmezzük, mindkettő. Válasz: a Török tükör.*

Nincs az az elvetemült posztmodern olvasó, akinek ne hiányozna időnként a történet, de még inkább a mese. Horváth Viktor nagyregényét olvasva – különösen a regény első két része után – hasonló izgalommal merülhetünk el az egymást követő fejezetekben, mint egy-egy mese olvasásakor. Minden adott ebben a regényben, ami ehhez szükséges, de mégsem csak egy felnőtteknek szóló mesekönyvvel van dolgunk.

A mese a legősibb műfajok egyike. A posztmodernen is túl, felmerülhet a kérdés, mihez lehet ezzel manapság kezdeni. Horváth